بیرەوەری ٢٥ساڵ لەمەوبەر

(٧)

عەبدولخالیق مەعرووف و سیمینارەکەی نالی

مارف خەزنەدار

-١-

لە دووکانە حەوت هەشت مەتر چوارگۆشەییەکەی عەبدولخالیق مەعرووف وەک میحرابی ئەکادیمییە باسی هەموو شتێک دەکرا. پیاو هەندێ جار وای هەست دەکرد تیۆرییەکانی مارکسیزم بە عەبدولخالیق خۆش نییە، ئەمە تا پلەیەک ڕاست بوو، هۆیەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کۆمۆنیستە عیراقییەکان، بەتایبەتی کوردەکان بایەخێکی ئەوتۆیان بە مەسەلەی نەتەوایەتی کورد نەدەداو ماوەیەکی پێویستیان تەرخان نەدەکرد لە خەباتی پۆلیتیکیاندا بۆ هێنانەدی ئەم ئامانجە. ئینجا بێ گومان کەسێکی وەکو عەبدولخالیق مەعرووف وێڵی ئازادی و سەربەخۆیی بۆ کورد، گرژی و ساردییەک دەیگرێ بەرانبەر کردەوە پراکتیکییەکانی کوردە کۆمۆنیستەکان، لە ئەنجامدا خۆیان دەست بەتاڵ دەمێننەوە و شەرمەزاری نەتەوەی خۆیان دەبن، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا عەبدولخالیق دەم پاک و دڵ بێ گەرد و مێشک سارد بوو لە ڕاست کۆمۆنیستەکان و ڕێزی دەگرتن.

لە ئەکادیمییەی عەبدولخالیق مەعرووف بەگشتی باس لە هەموو شتێک دەکرا. ڕەنگ هەبوو گفتوگۆ لە بابەت پارتییە سیاسییەکان و پێوەندییان لەگەڵ یەکتری و بیروباوەڕ دەربڕین بەرانبەر کەسی سیاسی و کاربەدەستانی میری تیژ نەبووایە ئەگەر دیوەخان میوانی زۆری لێ بووایە. لەو ڕۆژگارەدا زیاتر باسی نالی و غەزەلەکانی دەکرد، ئەگەر تەنیا من و ئەویش بووینایە، ئەوە بە هیچ جۆرێ باسی لە نالی نەدەکرد. لەمەوە هەستم بەوە کردبوو، دەبێ شتێکی بە دەستەوە بێ لە بابەت نالییەوە، بۆیە کە باسی نالی دەهاتە ناوەوە من بەشداریم تێدا نەدەکرد. دیار بوو مەبەستی عەبدولخالیق لەم کارەدا ئەوەبوو بزانێ تا چ پلەیەک دۆست و برادەرە نزیکەکانی

لەگەڵ ئەو بیروڕایانەن کە لە بارەی نالییەوە هەیەتی.

ئەمەی بۆ ڕێز لێنان بوو، ئەگینا عەبدولخالیق وەکو هەموو زانایەکی ڕەسەن خۆی ناسیبوو پێش ئەوەی خەڵکی بیناسێ، گومانی لەبیروباوەڕی خۆی نەبوو، دوودڵی نەدەزانی، سووریش بوو لەسەر بۆچوونەکانی تا پلەی لاساری لە هەندێ هەڵوێستدا، ئەمە هەمووی ڕەوشتێکە زانای ڕاست و دروست پێڕەوی دەکا.

ئەم هەموو دۆستایەتی و نزیکی و برایەتییەی نێوان من و عەبدولخالیق کە موو بە بەینماندا نەدەچوو، نەبووە هۆی ئەوەی مەسەلەی لێکۆڵینەوە لە شیعری نالی ببێتە نووسینێک بۆنی لەسەر کردنەوەی منی لێ بێ. ئەو دەیگوت گەڕانە بە شوێن حەقیقەت. بەڕاستی زۆر سەیر بوو لە گەشتێکی دووسێ ڕۆژیم لە بەغداوە بۆ هەولێر عەبدولخالیق زەرفێکی گەورەی دامێ، دیاربوو کاغەزی تێدا بوو بۆ جەمال خەزنەداری ببەم. ڕاسپاردەکەم بۆی جێبەجێ کرد. جەمال پێی گوتم: دەزانی ئەو زەرفە چی تێدا بوو؟

گوتم: نا، گوتی: ئەمە پاکنووسی کتێبێکە عەبدولخالیق تێیدا بەراورد لە نێوان دیوانی نالی چاپی تۆ و چاپە سێ قۆڵییەکەی مەلا عەبدولکەریم مودەڕیس و هەر دوو کوڕەکانی دەکا. گوتم: عەبدولخالیق ئارەزووی خۆیەتی و لە هەموو کردەوەیەکی سەربەستە، بەڵام پێوەندی چی بەتۆوە هەیە؟ گوتی: من بۆی دەبەمە سانسۆر و بۆشی چاپ دەکەم. گوتم: خەڵکی چی دەڵێن؟ گوتی: ئارەزووی خۆیانە، ئەمە بەرگری کردنە لە حەقیقەت، عەبدولخالیق لای تۆ باسی ئەمەی نەکردووە، باسیش ناکاو بەمنیشی گوتووە ئەم هەواڵەت پێ نەگەیەنم تا کتێبەکە دەچێتە چاپخانە. گوتم: ئارەزووی خۆتانە.

بەم جۆرە کتێبی «نالی و کێ ڕاستە؟»ەی عەبدولخالیق مەعرووف بڵاوکرایەوە، منیش وەکو هەموو خوێنەرێک لە کاتی دەرچووندا لە دەرەوەی نیشتمان بووم، دانەیەکیان بۆم نارد و چاوم پێیدا خشاند. ئەوکاتە بۆم دەرکەوت عەبدولخالیق لەسەر حەقیقەتی کردۆتەوە، بە ڕەش و سپی، بەمەنتیقی ئەرستۆ، بە بەرنامەی لێکۆڵینەوەی زانستی دەڵێ: ئێوە ئەم دێرەتان وا نووسیوە، ئەویش (واتە من) وای نووسیوە، ئەوەی ئەو ڕاستە.

-٢-

لە کانوونی یەکەمی ساڵی **١٩٨٢** ماڵم لە هەولێربوو، لەو سەردەمەدا کارگێڕی بەڕێوەبەرایەتی ڕۆشنبیری جەماوەری لە سلێمانی محەمەد ئەمین پێنجوینی بوو. من پێوەندیم بە هەموو دامودەسگاکانی دەوڵەتەوە نەمابوو، لەگەڵ ئەوەشدا یەکێکی وەکو پێنجوینی بەناوی خۆیەوە دەیتوانی ئەو بڕیارەی من داومە لەم لایەنەوە بیشکێنێ بە بەڵگەی ئەوەی من هەرەوەزی لەگەڵ خۆی وا دەکەم، نەوەکو ئەو دەسگایەی سەر بە دەوڵەتە و من لێی یاخی بووم، ئیتر بە ناوی ئەوەی من بۆ میوانداری محەمەد ئەمین پێنجوینی و دیدەنی هەموو شاعیر و نووسەرە کوردەکانی هاوڕێم بوون و لێمەوە نزیک بوون لە هەولێرەوە کەوتمە ڕێ بۆ سلێمانی.

مەبەستی محەمەد ئەمین پێنجوینی لە گێڕانی ئەم سیمینارە، پێکانی دوونیشانە بوو. یەکەمیان من لە گۆشەگیری دەربێنێ، چونکە دەیزانی من تکای نادەمە دواوەو لە سیمینارەکە بەشداری دەکەم. دووەمیان جموجوولێیەکی پڕ لە چەندو چوون بخاتە ناوەوە، لە بابەت چاپی دیوانی نالی سێ قۆڵییەکەی مەلا عەبدولکەریم مودەڕیس و هەر دوو کوڕەکانی، چونکە بەڕاستی لەو ڕۆژەوە دیوانەکەی نالییان لەژێر چاپ دەرچوو بوو لە ستایش و پێدا هەڵدان بەولاوە ڕاگەیاندنی تۆمارکراو، تاقە وشەیەکیشی بڵاو نەدەکردەوە پێیان بڵێ لە دیوانی نالییەکەتاندا دوو برۆ لە سەرچاوتانە، بەڵام دیار بوو ڕەئووف عوسمان قۆڵی ئازایی لێ هەڵماڵیبوو و بڕیاری دابوو زانستیانە ئەو دیوارەی لەنێوان ڕەخنەو دیوانی نالی چاپە سێ قۆڵییەکە هەڵچنرابوو بە بەڵگەی زانستییەوە بڕووخێنێ.

ڕۆژی یەکەمی سیمینارەکە، من لەوێ نەبووم، ڕەئووف عوسمان وتارێکی تێروتەسەلی پێشکێش کردبوو و گفتوگۆیەکی گەرمی لەسەر کرابوو. ئامادە نەبوونی من بە ئانقەست بوو، هەرچەندە بیروڕاکانی ڕەئووف عوسمان بەرگری کردن نەبوون لە من، بەڵام لەبەر ئەوەی بۆ چاکەی خاوەنانی چاپە سێ قۆڵییەکەی نالیش نەبوون، بتەوێ و نەتەوێ بۆ چاکەی من دەگەڕانەوە، لەبەر ئەوەی ڕەوشتی زانستیش ئەوەی دەخواست لە هەڵوێستی وادا قسە نەکەم، بۆیە لە ڕۆژی یەکەمی سیمینارەکە ئامادە نەبووم.

بەیانییەکی ساردی کانوونی یەکەمی هەولێر بوو، بەڵام سەرماکە لەبەر ئەوەی کپ بوو کاریگەر نەبوو. بەیانی زوو بوو لە ماڵ هاتمە دەرەوە، هەستم بە تەنیایی دەکرد، وەک بڵێی لە کۆمەڵ داپچڕابم وا بوو. نازانم لەبەر

ئەوەبوو کەم ڕێک دەکەوت بە تەنیا گەشتی سلێمانی بکەم، یان لەبەر ئەوەبوو هێشتا دوو دڵ بووم لە بەشداربوون لە سیمینارەکە! هەرچۆنێ بێ دەبوو لە بەشێکیدا ئامادەبم، لە لایەکی تریشەوە ناو دەروونم گەشاوە بوو، چونکە بۆ سلێمانی دەچووم، مەبەست لەلای من سلێمانی بوو نەوەکو ئەوکار و کردەوەیەی بۆی دەچم.

-٣-

پێش نیوەڕۆیەکی زوو بوو کە گەیشتمە سلێمانی، هەر لە ڕێوە لە تاکسییەکە هاتمە خوارەوە و ڕووم کردە شوێنی سیمینارەکە. لەوە دڵنیابووم چاوم بەکار بەدەستە ئێسک قورسەکان ناکەوێ. ئەنجامیش هەروابوو.

هەرچی ڕۆشنبیر و خوێندەوارە ئێسک گرانەکانی خۆشمان بوون لەگەڵ ئەوەی بەسەر دڵەوە گران بوون، بەڵام دەبوو نازی بێ نیازیان بکێشین. سیمینارەکە هەر چەندە بۆ لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی دانرابوو لە بابەت ژیان و شیعری نالییەوە، بەڵام کەم و زۆر، نەشیش بسووتێ و نە کەبابیشی تێ کەوت.

کلکە لەقێ و دووڕوویی دەوریان هەبوو. من گوێم لەوجۆرە شتانە نەبوو، ئێستاو ئەوساش لەسەر ئەو باوەڕەم گەلێ لە غەزەل و قەسیدەی نالی بە داخراوی و نهێنێ و پڕ لە موعەمما ماونەتەوە. ورد بوونەوە لە شیعری نالی قازانجی بۆ کولتووری نەتەوایەتی زیاترە لە لێکۆڵینەوە لە ژیانی، چونکە شیعری ئەو زۆریان بە بەرەوەیە. ژیانی نەزانراوی نالی ماوەی فراوانە و هیچ ئومێدێکیش نییە زانیاری ئەوتۆمان دەست بکەوێ گێتییەکی تازەمان بۆ بکاتەوە و هەندێ لە نهێنییەکان ئاشکرا بێن. لەبەر ئەمە کەم دەسەڵاتەکان هەمیشە خەریکی ژیانی نالین و نالی زانەکانیش خەریکی غەزەل و قەسیدەی شاعیری گەورەن. ئەمانە ژمارەیان کەم و ئەوانی دیکە ژمارەیان زۆرە.

من لە دووانەکەی خۆمدا هەوڵم دا لەسەر دوو ئێستگەی تاقی کردنەوەی نالی بوەستم، یەکەمیان نالی هی میللەتی کوردە، لەمەوە غەزەلەکانی ڕێگە بۆ ئەوە خۆش دەکەن شیعری نالی ببێ بە هی مرۆڤایەتی، چونکە بەرهەمی ئەو ناوەڕۆکی عالەمی و کۆزموسییان تێدایە، ئەوەی تا ئێستا لە پێناوی تێگەیشتنی شیعری کراوە، دڵۆپێکە لە زەریایەک. دووەمیان ئەو هەوێن و ماکە کوردەواری و کوردایەتییەی لە شیعری نالی بەدی دەکرێن زیاترن لە شیعری شاعیرانی قۆناغی پێش خۆی و پاش خۆی، بەڵام ئەمە بەڕووکەش دیار نییە. هەر لەبەر ئەوەشە شیعری نالی کاری زۆری گەرەکە بۆ ئەوەی جێگەی ڕاستەقینەی ئەم شاعیرە لەناو لاپەڕەکانی مێژووی ئەدەبی نەتەوە دیاری بکرێ.

هەواڵی وا لەناو بەشداربووانی سیمینار بڵاو بووەوە گۆیا دوایی سیمینارەکە خۆش و پێکەنیناوی دەبێ بەوەی مەحموود زامدار هەندێ تێبینی قەشمەریجاڕی دەخاتە ڕوو لە بەشێک غەزەلی نالی. مەبەست لەمە شیعری «هەی کەرێکم بوو چ پەیکەر...» بوو. ڕاستیش لەمەدا ئەوەیە ئەم شیعرەی نالی ئەگەر ناچاربین زاراوەیەکی لەباری ئەدەبی بۆ بەکاربێنین، دەبێ پارچە شیعرێکی کۆمیدی پێ بڵێین. وەکو ئاشکراشە کۆمیدیا ڕوویەکە لە دوو ڕووەکەی دراما، بەم پێیە شیعرەکە گاڵتەوگەپ نییە، بەڵکو حەقیقەت و قووڵبوونەوەیەکە لە بیری ئادەمزاددا.

جگە لەوە تێبینییەکانی نالی لە ڕووی ناوەڕۆکەوە هەوڵ و کۆششێکی فەلسەفییانەیە لە ڕەوشتی گوێدرێژدا دەری دەبڕێ، جگە لە وێنە شیعرییە داهێنراوەکانی، پیاو هەست بەسەرکەوتنی نالی دەکا لە هەڵبژاردنی وێنەی هەست پێکراو و بەچاو بینراوی سروشت بۆ مەبەستی بەراوردو بەرانبەر کردن لەگەڵ خووڕەوشتی کەر وەکو دیاردەیەکی نەبینراو و ئەندامی لەشی وەکو ڕووداوێکی مەتریالی هەست پێ کراو.

دووری ئەم سیمینارە لە پۆلێتیک و کۆمەڵێک نووسەری کاسەلێس دیمەنێکی بێ گەرد و بریقەداری بەخۆوە گرتبوو. لەوەش گرنگتر پێشنیارێکی پڕ سوود لە سیمینارەکەدا کەوتە ناوەوە، ئەویش هەوڵدانێک بوو بۆ هێنانەدی «ژیانی شاعیری نەمری سامانی نەتەوایەتی نالی لە زنجیرە فیلمێکی تەلەڤیزیۆنیدا». ئەم کارە ئەدەبی و هونەرییە زۆر گرنگە دوو لاوی ڕۆشنبیری هەڵکەوتووی کورد دڵشاد مەریوانی و کەریم عوسمان خستیانە سەر شانی خۆیان. منیش دەستنیشان کرابووم بۆ سەرپەرشتی کردنی لایەنی ئەدەبی و مێژوویی پرۆژە هونەرییەکە. هەندێ کاریش لە پێناوی هێنانەدی پرۆژەکە کرا، بەڵام سەری نەگرت. ڕۆژگاری نالەبار ڕێی لێ گرت. من ئاوارەی دەرەوەی نیشتمان بووم و دڵشاد مەریوانی ڕووی کردە شاخ و کەریم عوسمان لە سلێمانی نەمایەوە و کەوتە هەولێر: مەگەر تەنیا لەخەودا فەرامۆشی بە خەونەکانی بهاتایە کە تێیاندا لە تەلەڤیزیۆن زنجیرەی ژیانی نالی چاو پێ دەکەوت. ئەم پرۆژەیەش وەکو زۆری دیکە هیواو ئامانجی لاوی کوردی بردە ناو گڵەوە.